

УДК 329.8:328.126(477)

Примуш М.В., ДонНУ імені Василя Стуса

УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ ПЕРЕХІДНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ЯК ЗАСІБ ВИРОБЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ

У дослідженні проаналізовано шляхи розвитку й трансформації української версії інституту парламентаризму. Систематизовано вітчизняний та зарубіжний політологічний досвід досліджень функціонування парламентаризму, партійних фракцій в ньому у контексті сталих та перехідних демократій. Робляться висновки, що політичні партії та їх парламентські фракції здебільшого виконують функції організації законотворчої діяльності, а не фундаментом її ефективної діяльності. Також, в умовах перехідного стану політичної системи саме парламентаризм має стати центральним елементом політичного консенсусу, оскільки саме законодавча гілка влади трансформованих суспільств є точкою поєднання переважної більшості політичних та інших інтересів.

Ключові слова: парламентаризм, політична партія, партійна фракція, законодавча гілка влади, системна трансформація.

Проголошення Україною незалежності у 1991 році призвело до активних процесів державотворення й бурхливого розвитку інституціоналізації національного політичного простору. Ареною чи політичним «локомотивом» цього мав стати парламент – як інструмент утворення ефективною та дієвою державною влади, яка б захищала інтереси громадян й відповідала європейським і світовим стандартам демократії. Але, практична реалізація представленої позиції зазначала декілька складних політичних криз: конституційний процес 1996 року, політична реформа 2000 року (невдала спроба реалізації ініціативи Президента України Л.Кучми через референдум внести зміни у Конституцію України) та політична реформа 2004 року (де, Україна мала здійснити перехід до парламентсько-президентської республіки). Проте, наведені ініціативи, на наш погляд, стали політичних зламом, бо по-перше, ініціатором наведених змін виступав інститут глави держави, який тим самим намагався передати не тільки частку повноважень, але й певний рівень відповідальності за повільні темпи реформування. По-друге, прийняття Конституції України у 1996 році та політичні реформи 2004, відкат 2010 та повернення у 2014 року стали засобами вирішення політичних криз, а не результатом пошуку колективного рішення. У підсумку, політична роль парламентаризму й досі залишається складним поєднанням політичних інтересів окремих груп з негайними потребами суспільства, що не може в жодному випадку сприяти розвитку парламентаризму й прискорювати темпи демократичного транзиту в Україні. Тому, вироблення політичного консенсусу, сутність якої полягає у виробленні зрозумілих для суспільства політичних рішень, що направлені саме на розвиток в умовах України й досі залишається невизначеним. Саме пошуку причинно-наслідкових зв'язків й присвячено наше дослідження.

Соціально-політичні зміни 2014 року, які принесли процеси системної трансформації політичної системи призвели до протилежних наслідків й спонукають до предметного аналізу їх причин. Вказані причини можна поділити на дві групи – інституційні та процесуальні. До інституційних можна віднести розбалансованість інститутів політичної системи України, де межа невтручання гілок влади носить умовний характер, й тому проблема місця парламенту як гарантії стабільного законотворчого процесу в системі організації державної влади набуває нового значення. До процесуальних характеристик можна віднести конфліктність та невизначеність у стосунках між гілками влади, що призвело до збільшення термінів трансформації політичної системи, а це у свою чергу стало фундаментом соціально-політичних катаклізмів сучасного стану розвитку державності в Україні.

Втім, вітчизняна політична наука до представленої проблеми підходить відразу з трьох сторін – перша являє собою аналіз трансформаційного розвитку на предмет демократичних стандартів, де «локомотивом» мусить виступати стабільний розвиток законодавчої гілки влади

(парламентаризм) як гарантія стабільності розвитку політичної системи. Друга сторона – аналізує методологію дослідження політичних партій як інструмент забезпечення державно-управлінської ролі законодавчої гілки влади в умовах перехідного стану політичної системи. Й нарешті, третя сторона являє собою предметно-функціональний аналіз функцій, сутності, змісту та призначення інституту парламентаризму як чинника ефективного й своєчасного впровадження процесів реформування політичної системи в Україні.

Разом з тим, вітчизняна дослідницька традиція прямо не відповідає на питання засобів або шляхів подолання системної кризи перехідного стану політичної системи України й знаходження всезагального консенсусу політичного розвитку нашої держави. Найчастіше у вітчизняній дослідницькій традиції роль консенсусу та стабільного розвитку відводиться інституту глави держави (оскільки за Конституцією України Президент виступає гарантом стабільності), але у західній науковій думці превалює думка, що саме виконання парламентом функцій контролю та консенсусу й забезпечує стабільний політичний розвиток політичної системи будь-якої демократичної країни. Як показали процеси державотворення України, джерелом більшості політичних криз виступала саме розбалансування та невизначеність законодавчої гілки влади, яка представлена Верховною Радою України. Саме вирішенню проблеми становлення парламентаризму як механізму забезпечення консенсусу й стабільності політичної системи України й присвячено наше дослідження.

Актуальність подібних досліджень доповнюється також тим, що світовий досвід парламентаризму як чинника забезпечення консенсусу та стабільності показав свою ефективність й спроможність не тільки вирішувати політичні кризи, але й не допускати. Разом з тим, на наш погляд, не варто вести мову про пряме запозичення вдалих моделей та політико-правових механізмів парламентаризму, оскільки фундаментом його життєдіяльності виступає конкурентоспроможний розвиток політичних партій. Іншими словами, західні моделі парламентаризму кризові та гострі питання перекидають на передвиборчий процес, де власно виборці вже й виносять певну оцінку тим чи іншим партіям допускаючи чи не допускаючи їх до здійснення законотворчості відповідно до передвиборчої програми. З урахуванням цього вважаємо за потрібним включити у дослідження й аспект перехідного стану процесів партійного будівництва, що у свою чергу додає представленому дослідженню фактор новизни.

Предметом дослідження виступає розвиток інституту парламентаризму як елементу політичної системи України в умовах перехідного стану.

Об'єктом є зміст, напрямок, функціональне навантаження та роль політичних партій у забезпеченні консенсусу та гармонізації процесів подальшої трансформації політичної системи України.

Мета представленої дослідження полягає у вирішенні двох аспектів наведеної проблематики. Перший аспект являє собою побудування методологічного інструментарію дослідження ролі політичних партій та партійних фракцій (група членів тієї чи іншої політичної партії в складі парламенту) у формуванні інституту парламентаризму в Україні з метою виконання ним на підставі стабільного законотворчого процесу консолідуючої ролі соціально-політичного розвитку України. Другий аспект полягає у структурно-функціональному аналізі функцій інституту парламентаризму як гарантії стабільного та безконфліктного розвитку політичної системи України.

Аналіз дослідження представленої нами феномену показав значу дискусію науковців щодо вибору базової методології дослідження ролі політичних партій та партійних фракцій у формуванні інституту парламентаризму як чинника його консолідуючої ролі у суспільстві. Корінь дискусії криється у тому, що політичні партії за своєї природою є виразниками приватних інтересів, які й мають захищати на державному рівні методом створення відповідних законів. Разом з тим, інститут парламентаризму являє собою структурний елемент державної політичної системи й має розробляти законотворчі акти, які б були прийнятними для всіх й забезпечували дію законів на певній території. Тобто, за своєю природою, інститут парламентаризму обмежує роль політичних партій у виконанні своєї базової функції щодо захисту приватних інтересів, а в де яких випадках, розуміє це як узурпацію влади. Й тому,

партійні фракції завжди балансують на межі інтересів виборців, політичної партії та держави. Назване жодним чином не дозволяє нам назвати політичні партії та партійні фракції вдалим механізмом формування інституту парламентаризму з метою стабілізації політичної системи.

Втім, саме політичні партії виступають єдиним джерелом формування законодавчої гілки влади. В цього приводу, представники західної політичної думки пропонують вирішити цю проблему шляхом посилення ролі державних інституцій влади, де виборці реалізують свої інтереси безпосередньо на місцях (створення інституту місцевого самоврядування), а політичні партії (у вигляді партійних фракцій) являють собою клас ефективних менеджерів, які своїми діями мають укріплювати роль державних політичних інститутів як гарантів демократичного розвитку [1, с.88].

У свою чергу, Д. Фадєєва пропонує поєднати в один елемент політичні партії, парламентаризм, законотворчість у складне визначення «консолідованої демократії» де суспільство вже виступає фактором адоптації такого механізму й мотивом може виступати недопущення політичних конфліктів [2, с. 121]. З іншої сторони, Х. Лінц та А.Степан пов'язують політичні інститути які мають виконувати консенсусну (консолідовану) роль з факторами поведінки, цінностей, культури та нормативних традицій певного стану окремо взятого суспільства [3, с.197]. Таким чином, методологічним орієнтиром подібних досліджень може слугувати безліч критеріїв, але втім, на нашу думку, роль політичних партій у здійсненні парламентаризму в Україні у контексті його консолідуючої ролі не можна розглядати без урахування процесів розвитку самого інституту парламентаризму. Одним із таких процесів на думку Р. Дарендорфа може виступати проблема «тотального представництва», де парламенти виконують роль не громадянського представництва й виразника стабільного розвитку держави, а засіб формування «потрібного для зацікавлених» уряду [4, с.71].

Тобто, у перехідних країнах взагалі не можна називати політичні партії ефективним засобом формування інституту парламентаризму, який у свою чергу має стабілізувати політичну систему, й тому реформатори на пострадянському просторі пішли шляхом побудування специфічного інституту глави держави, який й має виконувати названу нами роль. Але, рівень конфліктності від цього меншим не став, оскільки інститут глави держави виконує роль її очільника, виразника на зовнішньополітичній арені, й жодним чином не забезпечує функцію пошуку механізмів стабілізації політичної системи, бо не займається процесом вироблення законів.

Рішення, яке пропонує вітчизняний дослідник Ю. Древаль хоча й можна вважати інноваційним, бо на його думку необхідно виробити універсальний індикатор демократичного розвитку політичних інституцій в умовах перехідного стану політичної системи, яким й виступає парламентаризм. Втім, мета такого індикатора криється у розробці критеріїв ефективності політичного представництва у парламенті де одночасно відбувається широке представлення всіх сегментів суспільства з метою побудування своєрідного плюралізму політичних рішень [5, с.64-65]. Тобто, пропонується законотворчий процес парламенту вважати своєрідною цінністю з усіма його конфліктними явищами та протиріччями [5, с.66].

На нашу думку, представлений підхід заслуговує на увагу, оскільки він також виступає доказом нашої тези з приводу того, що у перехідних суспільствах саме розвиток інституту парламентаризму має виконувати функцію консолідації соціально-політичних процесів нашої держави. Разом з тим, названа породжує іншу проблему. З наведеного виходить, що роль політичних партій й партійних фракцій досліджується з позицій ціннісного підходу, що в умовах перехідного стану суспільства є справедливим, бо законотворчість й громадянське представництво виступають гарантією подолання політичних криз. А у свою чергу - діяльність, зміст, функціонування та розвиток інституту парламентаризму розглядається з позицій структурно-функціонального підходу, де він виступає структурним рівнем політичної системи, бо виконує функції реалізації громадянського представництва й забезпечує процес розробки та прийняття політичних рішень, які носять характер законів, що виконуються всіма учасниками політичного процесу. Й тому виходить дилема, що політичні партії та партійні фракції через власну ціннісну роль виступають первинними у процесах забезпечення

політичного консенсусу, бо саме вони й забезпечують динамізм процесів законотворчості. Зазначена нами дилема є предметом державно-управлінських наук, які на підставі дослідження М. Вебера розділяють його тезу з приводу того, що розвиток політичних партій посилює проблему їх «бюрократизації», тобто зрощення з державно-управлінським апаратом [6, с.722]. Тобто, як зауважує вітчизняна дослідниця Л. Гонюкова, політичні партії сьогодні є результатом диференціації та диверсифікації політичних процесів й інститутів, й тому їх не можна розглядати без урахування специфіки розвитку інших компонентів політичної системи та політичних процесів, оскільки зазначене й формує соціокультурний розвиток сучасної України [6, с.182].

Й тому, класичне уявлення про дослідження політичних партій в Україні, що являє собою інституціональні (політичні режими, форми державного правління, норми правого регулювання політичних партій) та кліважні (партійний розвиток як відображення конфліктного стану трансформаційних процесів) дослідження багато в чому не пояснює й не з'ясовує їх роль щодо забезпечення стабільності та консенсусу трансформаційного розвитку нашої держави [6, с.183]. Зокрема, на думку М. Росенко, у цьому випадку необхідно здійснити ґрунтовний науковий та юридичний пошук вироблення не тільки стратегії політичного консенсусу в межах розвитку інституту парламентаризму, а створити певні умови його розвитку, яким можуть стати є: народна легітимація режиму, утвердження демократичних цінностей, нейтралізація позасистемних гравців, домінуван цивільного сектора над військовим, партійне будівництво, оформлення інтересів соціальних груп, стабілізація виборчих правил, запровадження механізмів прямої демократії, рутинізація політичних практик, децентралізація державної влади, ефективність і стабільність в судової системи, економічне зростання та стабільність [9, с.60]. На наш погляд, наведений спектр вимагає від політичних партій здійснити морально-ціннісне та юридичне табу на підмінну поняття між демократичною консолідації суспільства та власними політичними інтересами. Саме науковому пошуку названої системи стримувань й противаг в українських реаліях й будуть присвячені наші подальші наукові розробки.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження можна дійти наступних висновків. По-перше, інститут парламентаризму в перехідних суспільствах ще знаходиться у стадії свого оформлення, й тому його стабілізуюча роль покищо знаходиться у нерозвиненому стані. По-друге, партійні фракції в Україні не зважаючи на свою роль єдиних елементів творення парламентаризму через відсутність дисципліни у своїй організації покладену місію не виконують. По-третє, перехідний стан політичної системи вимагає від її інституцій координованості та послідовності у процесі виробленні політики, втім, як показує політичний розвиток України, будь-яка інституція намагається через власний розвиток надати системі стабільності, й тим самим слугує фактором посилення системних криз.

Використана література:

1. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации / С. Хантингтон // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. - №6. – С.87-94.
2. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода / Д.А. Фадеев // Полис. – 1996. - №5. – С.117-123.
3. Лінц Х. Дж. На шляху до консолідованих демократій / Х. Дж. Лінц, А. Степан // у пошуках правильної парадигми : Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи / за ред. Д. Гузіни. – К., 2003. – С.195-213.
4. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. - №9. – С.69-75.
5. Древаль Ю. Розвиненість парламентаризму як фактор досягнення режиму консолідованої демократії / Ю.Древаль // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2012. - №6 (62). – С.60-68.

6. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произведения : пер. с нем. / М.Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с. – (Серия «Социальная мысль Запада»).
7. Гонюкова Л. Методологія дослідження політичних партій у державно-управлінській науці / Л. Гонюкова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. №2 – С.179-184.
8. Майданник О. Контрольна функція парламенту: сутність, зміст, призначення /О.Майданник// Право України. – 2013. - №5. – С.280-286.
9. Росенко М. Парламентаризм та його роль у процесі консолідації демократії / М. Росенко // Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 28 “Ефективність державного управління”. – С.50-66.

Примуш Н. В., Украинская модель переходного парламентаризма как средство выработки политического консенсуса

В исследовании проанализированы пути развития и трансформации украинской версии института парламентаризма. Систематизирован отечественный и зарубежный политологический опыт исследований функционирования парламентаризма, партийных фракций в нём, в контексте стабильных и переходных демократий. Делается вывод, что политические партии и их парламентские фракции по большей части выполняют организационные функции, что не является прочным фундаментом успешного функционирования института парламентаризма. Также, в условиях переходного состояния политической системы именно парламентаризм должен стать центральным элементом политического консенсуса, поскольку именно законодательная ветвь власти переходных обществ является точкой соединения большей части политических и других интересов.

Ключевые слова: парламентаризм, политическая партия, партийная фракция, законодательная ветвь власти, системная трансформация.

Primush N. V., Ukrainian model of transitional parliamentary as means of development of political consensus

In a research ways of development and transformation of the Ukrainian version of institute of parliamentary are analysed. Domestic and foreign politological experience of researches of functioning of parliamentary, party fractions in him, in the context of stable and transitional democracies is systematized. The conclusion is drawn that political parties and their parliamentary fractions mostly perform organizational functions that isn't the strong base of successful functioning of institute of parliamentary. Also, in the conditions of transition state of political system parliamentary has to become the central element of political consensus as legislative branch of the power of transitional societies is a point of connection of the most part of political and other interests.

Key words: parliamentary, political party, party fraction, legislative branch of the power, system transformation.